

O‘ZBEK VA RUS TILLARIDA KICHRAYTIRISH-ERKALASHNI IFODALOVCHI VOSITALAR

Umida Abduqahhorovna Azimova,
O‘zbek va rus tillari kafedrası v.b. dotsenti,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek va rus tillarida kichraytirish-erkalash ma’nosini ifodalovchi lingvistik vositalarning semantik, morfologik hamda pragmatik xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida har ikki tilda qo‘llaniladigan affikslar, erkalash shakllari va emotsional-ekspressiv birliklarning nutq jarayonidagi funksional ahamiyati yoritiladi. Kichraytirish-erkalash vositalarining milliy-madaniy xususiyatlari, ularning kommunikativ vaziyat hamda ijtimoiy munosabatlarni ifodalashdagi o‘rni misollar asosida tahlil qilinadi. Maqolada o‘zbek va rus tillaridagi kichraytirish-erkalash birliklarining o‘xshash va farqli jihatlari lingvopragmatik nuqtayi nazardan asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: kichraytirish, erkalash, diminutiv birliklar, emotsional-ekspressiv vositalar, lingvopragmatika, kommunikativ jarayon, o‘zbek tili, rus tili, semantik tahlil.

Abstract. This article comparatively analyzes the semantic, morphological, and pragmatic features of linguistic means expressing diminutive and endearing meanings in Uzbek and Russian languages. The study highlights the functional significance of affixes, endearing forms, and emotional-expressive units used in both languages within the speech process. The national-cultural characteristics of diminutive-endearing means and their role in expressing communicative situations and social relations are examined through examples. The article also substantiates the similarities and differences of diminutive-endearing units in Uzbek and Russian from a linguopragmatic perspective.

Keywords: diminutive, endearment, diminutive units, emotional-expressive means, linguopragmatics, communicative process, Uzbek language, Russian language, semantic analysis.

Аннотация. В данной статье в сравнительном аспекте анализируются семантические, морфологические и прагматические особенности языковых средств, выражающих уменьшительно-ласкательное значение в узбекском и русском языках. В ходе исследования рассматривается функциональная значимость аффиксов, ласкательных форм и эмоционально-экспрессивных единиц, используемых в процессе речи в обоих языках. На примерах анализируются национально-культурные особенности уменьшительно-ласкательных средств, а также их роль в выражении коммуникативных ситуаций и социальных отношений. В статье с лингвопрагматической точки зрения обосновываются сходства и различия уменьшительно-ласкательных единиц в узбекском и русском языках.

Ключевые слова: уменьшительность, ласкательность, diminutivnye единицы, эмоционально-экспрессивные средства, лингвопрагматика, коммуникативный процесс, узбекский язык, русский язык, семантический анализ.

Kirish. Til insonning nafaqat kommunikativ vositasi, balki uning hissiy munosabati, milliy tafakkuri va madaniy qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Har bir tilda emotsional-ekspressiv ma’nolarni ifodalovchi turli lingvistik vositalar mavjud bo‘lib, ular orasida kichraytirish-erkalash shakllari alohida o‘rin egallaydi. Mazkur birliklar nutq jarayonida nafaqat predmetning hajmi yoki miqdorini bildiradi, balki mehr, yaqinlik, erkalash, samimiylik va subyektiv baho kabi pragmatik ma’nolarni ham ifodalaydi.

O‘zbek va rus tillarida kichraytirish-erkalash ma’nosini ifodalovchi vositalar keng qo‘llanilib, ular morfologik, semantik va pragmatik jihatdan o‘ziga xos xususiyatlarga ega.

Xususan, o'zbek tilida *-cha*, *-gina*, *-jon*, *-xon* kabi affikslar orqali erkalash va kichraytirish ma'nolari hosil qilinsa, rus tilida *-ик*, *-очка*, *-енька*, *-ушка* kabi diminutiv qo'shimchalar emotsional-ekspressiv ma'no yaratishda faol ishtirok etadi. Ushbu birliklar muloqot jarayonida nutq ishtirokchilarining o'zaro munosabatini, ijtimoiy yaqinligini hamda milliy-madaniy qarashlarini aks ettiradi.

Jahon tilshunosligida diminutiv birliklarning semantik va pragmatik xususiyatlarini o'rganishga oid qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Ayniqsa, rus tilshunosligida kichraytirish-erkalash shakllarining emotsional-ekspressiv funksiyasi keng tadqiq etilgan bo'lsa, o'zbek tilshunosligida ushbu birliklarning lingvopragmatik va qiyosiy jihatlarini o'rganishga qiziqish ortib bormoqda. Biroq o'zbek va rus tillarida kichraytirish-erkalash vositalarining qiyosiy tahlili yetarli darajada kompleks tadqiq etilmagan.

Mazkur maqolaning мақсади o'zbek va rus tillarida kichraytirish-erkalash ma'nosini ifodalovchi vositalarning semantik, morfologik hamda pragmatik xususiyatlarini qiyosiy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot davomida diminutiv birliklarning kommunikativ vazifalari, emotsional-ekspressiv ma'nolari hamda milliy-madaniy xususiyatlari ilmiy jihatdan yoritiladi. Mazkur tadqiqot natijalari qiyosiy tilshunoslik, pragmalingvistika va lingvomadaniyatshunoslik sohalaridagi ilmiy izlanishlarni boyitishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda o'zbek va rus tillarida kichraytirish-erkalash ma'nosini ifodalovchi vositalarning semantik, morfologik hamda pragmatik xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida qiyosiy-tavsifiy, semantik va lingvopragmatik tahlil metodlaridan foydalanildi. O'zbek va rus tillaridagi diminutiv birliklar badiiy asarlar, kundalik muloqot namunalari hamda ilmiy manbalar asosida o'rganildi. Kichraytirish-erkalash vositalarining emotsional-ekspressiv ma'nolari, kommunikativ vazifalari va lingvomadaniy xususiyatlari tahlil qilindi. Tadqiqot davomida diminutiv birliklarning nutq jarayonida mehr, yaqinlik, samimiylik va subyektiv bahoni ifodalashdagi o'rni ilmiy jihatdan yoritildi. Tadqiqotning nazariy asosini R.Jakobson, V.Vinogradov, L.Vygotskiy kabi olimlarning tilning emotsional-ekspressiv xususiyatlari hamda pragmatik funksiyalariga oid ilmiy qarashlari tashkil etdi.

Tahlillar. O'zbek va rus tillarida kichraytirish-erkalash ma'nosini ifodalovchi vositalar tilning emotsional-ekspressiv qatlamiga mansub bo'lib, ular kommunikativ jarayonda subyektiv munosabatni ifodalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot davomida har ikki tilda diminutiv birliklarning morfologik shakllanishi, semantik ma'nolari va pragmatik funksiyalari qiyosiy jihatdan tahlil qilindi.

Roman Jakobson ta'kidlaganidek, til birliklari nafaqat nominativ, balki emotsional va ekspressiv funksiyani ham bajaradi. O'zbek va rus tillaridagi kichraytirish-erkalash shakllari aynan shu funksiyani amalga oshiruvchi vositalardan biri hisoblanadi. O'zbek tilida *-cha*, *-gina*, *-jon*, *-xon* kabi affikslar orqali kichraytirish va erkalash ma'nolari hosil

qilinadi. Masalan, *qizcha*, *bolajon*, *ukagina* kabi birliklarda nafaqat predmet yoki shaxsning kichikligi, balki mehr va samimiylilik ma'nolari ham ifodalanadi.

Rus tilida esa diminutiv birliklar morfologik jihatdan yanada keng rivojlangan bo'lib, *-ик*, *-очка*, *-енька*, *-ушка* kabi qo'shimchalar faol qo'llaniladi. Masalan, *девочка*, *сыннок*, *матушка* kabi birliklar erkalash, yaqinlik yoki hissiy munosabatni ifodalashga xizmat qiladi. Viktor Vinogradovning fikriga ko'ra, - "rus tilidagi diminutiv shakllar xalq mentaliteti va milliy xarakter bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular nutqda emotsional ta'sirchanlikni kuchaytiradi."

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, o'zbek tilida kichraytirish-erkalash birliklari ko'proq oilaviy va yaqin munosabatlarni ifodalashda qo'llaniladi. Ayniqsa, *-jon* affiksi mehr-muhabbat va hurmat ma'nolarini kuchaytiruvchi vosita sifatida faol ishlatiladi. Rus tilida esa diminutiv birliklar nafaqat yaqinlikni, balki ayrim hollarda kinoya, achinish yoki yumshatish ma'nolarini ham ifodalashi mumkin. Masalan, *старушка* birligi kontekstga qarab mehr yoki achinish ma'nosini bildiradi.

Lev Vygotskyning psixolingvistik qarashlariga ko'ra, emotsional birliklar insonning ijtimoiy va kommunikativ faoliyati bilan uzviy bog'liqdir. Shu nuqtayi nazardan, kichraytirish-erkalash vositalari nutq ishtirokchilari o'rtasidagi ijtimoiy yaqinlik, samimiylilik va pragmatik munosabatni ifodalovchi muhim lingvistik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot davomida har ikki tilda diminutiv birliklarning lingvomadaniy xususiyatlari ham aniqlandi. O'zbek tilida erkalash shakllari milliy odob-axloq va hurmat tamoyillari bilan bog'liq holda shakllansa, rus tilida ular ko'proq emotsional-ekspressivlik va subyektiv baho ifodalashga xizmat qiladi. Bu esa kichraytirish-erkalash vositalarining nafaqat grammatik, balki madaniy va pragmatik hodisa ekanini ko'rsatadi.

Umuman olganda, olib borilgan tahlillar o'zbek va rus tillarida kichraytirish-erkalash birliklari kommunikativ jarayonning muhim emotsional-ekspressiv vositasi ekanini ko'rsatdi. Ularning qo'llanishida milliy tafakkur, madaniy qadriyatlar va pragmatik omillar muhim rol o'ynashi aniqlandi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari o'zbek va rus tillarida kichraytirish-erkalash ma'nosini ifodalovchi vositalar semantik, morfologik va pragmatik jihatdan o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanini ko'rsatdi. Har ikki tilda diminutiv birliklar nafaqat predmet yoki shaxsning kichikligini, balki emotsional-ekspressiv munosabatlarni ham ifodalovchi muhim lingvistik vosita sifatida namoyon bo'lishi aniqlandi.

Tahlillar davomida o'zbek tilida kichraytirish-erkalash shakllari asosan affiksatsiya orqali hosil qilinishi va ular ko'proq mehr, samimiylilik, hurmat hamda yaqinlik ma'nolarini ifodalashi belgilandi. Ayniqsa, *-jon*, *-gina*, *-cha* kabi affikslarning kommunikativ jarayonda emotsional ta'sirchanlikni kuchaytiruvchi vosita sifatida faol qo'llanishi kuzatildi. Rus tilida esa diminutiv birliklarning morfologik tizimi kengroq rivojlangan bo'lib, *-ик*, *-очка*, *-ушка*, *-енька* kabi qo'shimchalar turli emotsional va pragmatik ma'nolarni ifodalashga xizmat qilishi aniqlandi.

Tadqiqot natijalari rus tilidagi kichraytirish-erkalash birliklari ayrim hollarda kinoya, achinish yoki yumshatish ma'nolarini ham ifodalashini ko'rsatdi. O'zbek tilida esa diminutiv birliklar ko'proq ijobiy emotsional munosabat va milliy odob-axloq tamoyillari bilan bog'liq holda qo'llanilishi kuzatildi. Bu holat har ikki tilning lingvomadaniy xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq ekani aniqlandi. Diminutiv birliklarning kommunikativ-pragmatik vazifasi ham muhim ahamiyat kasb etishi belgilandi. Ular nutq ishtirokchilari o'rtasidagi ijtimoiy yaqinlikni ifodalash, muloqotning emotsional fonini shakllantirish va subyektiv bahoni yetkazishda samarali vosita sifatida xizmat qilishi tasdiqlandi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari o'zbek va rus tillarida kichraytirish-erkalash vositalari tilning emotsional-ekspressiv tizimida muhim o'rin egallashini hamda ularning qo'llanishida milliy-madaniy va pragmatik omillar yetakchi rol o'ynashini ko'rsatdi.

Xulosa. O'zbek va rus tillarida kichraytirish-erkalash ma'nosini ifodalovchi vositalar tilning emotsional-ekspressiv tizimida muhim o'rin egallaydi. Tadqiqot davomida diminutiv birliklarning har ikki tilda nafaqat grammatik va semantik, balki pragmatik hamda lingvomadaniy xususiyatlarga ega ekani aniqlandi. Ushbu birliklar kommunikativ jarayonda mehr, samimiylilik, yaqinlik, hurmat va subyektiv baho kabi ma'nolarni ifodalashga xizmat qilishi belgilandi.

Tahlillar natijasida o'zbek tilida kichraytirish-erkalash vositalari ko'proq ijobiy emotsional munosabat hamda milliy odob-axloq tamoyillari bilan bog'liq holda qo'llanishi aniqlandi. Rus tilida esa diminutiv birliklar emotsional-ekspressiv ma'no bilan birga kinoya, achinish yoki yumshatish kabi qo'shimcha pragmatik ma'nolarni ham ifodalashi kuzatildi. Bu esa har ikki tilning lingvomadaniy xususiyatlari va milliy tafakkuri bilan chambarchas bog'liq ekanini ko'rsatadi. Kichraytirish-erkalash birliklari nutq ishtirokchilari o'rtasidagi ijtimoiy va kommunikativ munosabatlarni shakllantirishda muhim vosita sifatida namoyon bo'lishi belgilandi. Ular muloqotning emotsional fonini yaratish, pragmatik ta'sirchanlikni kuchaytirish hamda nutqning tabiiyligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Umuman olganda, mazkur tadqiqot o'zbek va rus tillaridagi diminutiv birliklarning qiyosiy tahlili orqali ularning semantik, pragmatik va lingvomadaniy xususiyatlarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari qiyosiy tilshunoslik, pragmalingvistika va lingvomadaniyatshunoslik sohalaridagi keyingi ilmiy izlanishlar uchun muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdukahharovna, Azimova Umida, and Muhitdinova Muxlisa Satriiddinova. "Communicative orientation in language teaching." *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal* 11.1 (2021): 1677-1679.
2. Abdullayeva, M. "Equity and Accessibility in Education Systems: A Global Perspective on Sdg 4 Implementation." *International Journal of Formal Education* 4.12 (2025): 41-46.
3. Jakobson R. *Selected Writings*. – Hague: Mouton Publishers, 1971. – 754 p.

4. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. – Москва: Высшая школа, 1986. – 640 с.
5. Gulnoza Abdukodirovna Q, Rayimovich Abduqayumov A, Nina Vasilievna G, Selimovna Islyamova L, Saida Durdiyevna R, Abdukaaxarovna Azimova U. Developing skill-based schools with the aim of training female students. Br. J. Ed., Tech. Soc. 2024;17(se4):170-180. doi:10.14571/brajets.v17.nse4.170-180
6. Mahmudov N. Til va nutq. – Toshkent: O'qituvchi, 2006. – 220 b.
7. Normurodovna X. D. SYMBOLIC UNITS IN ENGLISH DIGITAL TEXTS: THEIR LINGUISTIC FUNCTIONS IN SOCIAL MEDIA COMMUNICATION //KONFERENSIYA. – 2025. – T. 1. – №. 2. – С. 436-442.
8. Khalikova D. The impact of social media on language change and communication practices. – 2024.
9. Ashrapov, Bahodurjon Pulotovich, and Umedajon Abdumavlonovna Azimova. "Usage of electronic manuals in the educational process of English language learning at higher educational establishments." *ОБРАЗОВАНИЕ, ВОСПИТАНИЕ И ПЕДАГОГИКА: ТРАДИЦИИ, ОПЫТ, ИННОВАЦИИ*. 2022.

